

Lobo Antunes' senaste bok nu på svenska

António Lobo Antunes.
Tingens naturliga ordning.
255 sidor. Stockholm: Forum,
1995. Pris ca 240 kr. ISBN 91-
37-10677-5.

*Recensent: distriktsläkare
Lars Lindkvist, Tyresö.*

Kollegan António Antunes senaste bok på svenska har nyligen kommit ut (i Portugal gavs den ut 1992), även den i formidabel översättning av Marianne Eyre.

Också denna gång är temat familjen, och via denna samhället, och minnen med skuld-oskulds känslor hos människor i en utsatt, absurd värld. Det är den gamla överklassen som åter skildras, och miljön är som ofta Lissabon och dess omgivningar. I en sliten patriciervilla växer fem syskon upp med en tyrannisk far och en undfallande mor. Boken handlar om deras minnen och skildringar från barndom och uppväxt och nutid.

Man känner igen mycket från Antunes' tidigare böcker på svenska. Särskilt tänker jag på »Förklara fåglarna för mig», med den despotiske, förtryckande fadern och den hjälpsökande sonen. Men även med »Fado Alexandrino», där fem personer i växelspel och växelberättande skildrar sina öden, finns likheter.

Aldrig tråkigt

Stilen är en blandning av rent berättande med växlande tidsperspektiv och hoppande mellan personer, och dialoger med utvecklingar och förklaringar. Ömsom kommer långa »berättarsjok» utan punkt, komma eller stor bokstav, ömsom kortare »konventionell» prosaskildring med skiljetecken och styckindelning och utan tempus- eller personväxlingar.

Man har aldrig tråkigt när man läser Antunes, även om man efter några böcker börjar känna igen stilen och innehållet. Jag kommer ibland att tänka på Marcel Prousts skildringar, med detaljerade beskrivningar av hus och innehåll i rum, tankar, dofter, människor, miljöer och känslor. Det är som om man skulle kunna kliva direkt in i boken och delta i »spelet».

Även i »Tingens naturliga ordning» spelar vi läkare och medicinen stor roll. Denna

gång skildras, otäckt nog, läkare som deltar i tortyr och hur detta hjälper till att förlänga lidande och försöka framtvunga »bekännelser». Det är naturligtvis något som vi behöver bli påmind om, tryggt förvissade som vi är om att vi ständigt försöker göra gott, medan en del av våra kolleger världen över ställer sina kunskaper i ondskans tjänst. Fördömelse och straff över dem!

Diabetes, njursten och gallsten är, bland annat, »dagens diagnoser» och Antunes' beskrivning av oss är en blandning av ironi, uppskattning och ibland förakt. Jag kommer att tänka på »Den inbillade sjuke» av Molière, när jag läser boken. Vem mer än en doktor kan skriva... »lika ohjälpligt och hopplost om leukemi»... om något? Psykoanalys går också som ett stråk genom skildringen, och vinden i det slitna huset, där så mycket händer som familjen vill dölja, har säkert även en symbolisk betydelse.

En del ordvrängningar och burleskerier förekommer också. Men när jag läser skildringen av »svensken» som sitter och drömmar om sitt hemlands »fado», tror jag faktiskt att Antunes inte vet vad han talar om. Att Norges huvudstad skämtsam blir antingen Budapest eller Paris, hör till roligheterna i texten, åtminstone för en svensk. Att han skriver Leningrad i stället för Sankt Petersburg tillhör bara pinsamheterna.

Sammanfattningsvis en bra och väl läsvärd António Lobo Antunes, möjligen litet tjugit, men ändå underhållning i vintermörkret. •

NYA BÖCKER

Öga mot öga med HIV

Britt Jonsson. **Öga mot öga med HIV.** 131 sidor. Stockholm: Liber Utbildning, 1995. Pris ca 250 kr. ISBN 91-634-1339-6.

Recensent: överläkare Birgitta Alexius, psykiatriska kliniken, S:t Görans sjukhus, Stockholm.

HIV-infekterade patienter förekommer på alla typer av vårdavdelningar. Varje medlem i den personalgrupp som för första gången skall genomföra behandling kommer att ställas inför de frågor författaren tar upp i sin bok om sin HIV-infekterade man Gustav Jonsson (Skå-Gustav) och hans sista tid på sjukhem.

Boken är avsedd att användas inom vårdutbildningar och som förberedelse för vård av HIV-infekterade patienter. Författaren introducerade tanken på en sådan lärobok då hon förberedde Gustavs överflyttning till sjukhemmet, och fick gehör för denna idé hos personalgruppen.

Personalens rädsla

I texten presenterar författaren, som är forskare i socialt arbete, några av de frågor som uppstod och sina tolkningar eller svar på dessa. Hon rekommenderar att läsaren också skriver ner tankar, känslor och frågor efter varje kapitel.

Boken är systematiskt upplagd. Det första kapitlet tar upp reaktionerna inför den första HIV-patienten. Därefter kommer det första mötet med Gustav och den rädsla de flesta i personalgruppen kände trots att de fått information om sjukdomen. Gustav anpassade sig till livet på avdelningen och personalen vände sig vid att ha en HIV-patient. Ett gruppträff fanns, som medverkade till att alla deltog i omvårdnadsarbetet trots att de var rädda.

Ibland uppstod speciellt skrämmande situationer. Kan man få infektionen via ett rivmärke? Kan blod från patienten överföra infektionen via en färsk skräma? När kan/bör man HIV-testa sig? För personalen var det viktigt att man inte enbart fick lugnande besked, utan tilläts tala om sin oro även om den var inadekvat.

De sista kapitlen tar upp personalens erfarenheter efter ett och ett halvt års kontakt med Gustav. Vårdarbetet hade medfört att synen på HIV förändrats och avdramatiserats. Flera i personalgruppen gav uttryck för att det varit värdefullt att uppleva vårdkontakt med en HIV-patient genom att de varit rädda och så småningom kunnat bemästra sin oro.Handledning för personalen var viktig för att bearbetningsprocessen skulle leda till en ökad förståelse för de egna reaktionerna och bra vårdmiljö för patienten.

Boken väcker känslor och aktualiserar tidigare händelser i samband med svåra sjukdomstillstånd. Den är såvitt jag vet unik genom att den redan initialt utarbetats tillsammans med en personalgrupp. Detta medför att det är lätt för vårdpersonal att identifiera sig med den sjukhemspersonal som gav Gustav god omvårdnad under hans sista tid. •

Roande historier om läkemedel

Tord Ajanki. **Historier om läkemedel, om genialitet, hugskott, slump och vardagslit.** 254 sidor. Stockholm: Apotekarsocietetens förlag, 1995. Pris ca 425 kr. ISBN 91-862-74-600.

Recensent: docent Tomas Gejrot, Åhus.

Ovanför ordförandestolen på Läkarsällskapet i Stockholm hängde tidigare ett magnifikt porträtt av professor Carl Curman. Han hade en cigarett i handen, och målningen är nu nedtagen till trappväggen.

I stället hänger där ett elegant Bredaporträtt föreställande digitalisörtens upptäckare William Withering. Om man undrar ifall han verkligen var den förste att ta till sig kloka gummors användande av fingerborgsörtens effekt på vattusot, kan man få ett svar i en utomordentligt vacker och innehållsrik bok av den medicinske skribenten Tord Ajanki. Denne vill beskriva genialitet, hugskott, slump och vardagslit i läkemedelshistorien.

Talesman för digitalis

I kapitlet om hjärtat och fingerborgsörten skriver Ajanki att sextio år före Witherings skrift från 1785 så hade digitalis redan upptagits i Pharmaco-

poeia Londinensis av William Salmons, en entusiastisk talesman för växten.

Motsvarande gäller Edvard Jenner, som ej heller var först. Redan 1774 hade bonden Benjamin Jetsy ympat sin fru och fyra barn med kokoppor för att skydda dem mot smittkoporna – vilket Jenner ej kände till.

Christiaan Eijkman visste ej heller att samtidigt som han sökte efter orsaken till beriberi, så hade Kanehiro Takaki valt ut två långresefartyg med två olika kosten, den ena med grönsaker och den andra med traditionell riskost. Tvåhundra av den trehundra man starka besättningen på risbåten insjuknade i beriberi, i den andra endast de som ätit ris i smyg.

Rapporten, som skrevs på japanska och ej föreslog någon förklaring, blev oläst. Många forskare har lärt sig att ett tecken på en god idé är att någon annan tidigare fastnat för den.

Tio år före sin tid

När nobelpris utdelas förekommer det att många känner sig kallade men få blir utvalda. När Banting och McLeod fick sitt omdiskuterade nobelpris 1923, skrev den svenske läkaren Paul Sjöquist till nobelkommittén och ville bli uppmärksammas för att han redan 1908 varit inne på den rätta vägen beträffande insulinet. På eget bevåg och bakom ryggen på kolleger hade han injicerat ett koncentrat av mald kalvpankreas utblandat med vatten och glycerin på en diabetessjuk tioårig pojke. Sjöquist stoppades och fick inga medel att fortsätta experimenten.

Han var tio år före sin tid och ett tuppfjät från den stora upptäckten. Han blev skolläkare, men behöll sitt intresse för vetenskap och lät sig icke nedslås. På gamla dar kunde han på ett tankeväckande sätt skriva: »Jag får kanske vara glad för vad som varit, och roligt har det varit, det kan jag försäkra. Tänk bara om det gäve så mycket mynt som det bereder mig glädje.»

Skripen för att roa

Boken är inte skriven som en gängse historiebok, utan för att roa. Författaren säger sig snarare ha sökt än undvikit anekdoterna, de dråpliga misstagen och tankefelen, men också stannat vid det mödosamma arbetet och de geniala ingivelserna.

Någon historia underifrån är det inte. Främst beskrivs de stora upptäckterna och heroer som Sertürner, Koch, Pasteur,

År 1852 uppfann den engelske läkaren Alexander Wood injektionsnålen och helt nya möjligheter att stilla smärta öppnade sig. Men också nya möjligheter till missbruk. Den förste injektionsmissbrukaren blev Woods egen fru som dog av en överdos morfin. – Eugène Samuel Grasset, 1897, finns på Philadelphia Museum of Art.

Lister och Semmelweiss. Ofta känd historia får man uppleva med nya vinklingar, underfundig text och utomordentliga illustrationer. Ett exempel är rubriken »Först älska – sedan Hata», där Hata är den japan som framställde »frälsaren», »606:an», »Ehrlich-Hata 606»-Salvarsanet.

Författaren skriver om William Murell, som 1879 introducerade nitroglycerinet, att hans explosiva droppar säkerligen skulle ha uppmärksammas av Nobelkommittén om den då funnits. Han berättar drastiskt om William Castle, som arbetade hos Minot och som märkt att cancerpatienter som fått sin mage bortopererad ofta dog i perniciös anemi. Fanns det något i ventrikeln undrade han, stack två fingrar i halsen och gav av det utspydda till patienter som förbättrades. Han framställde torkad grismagge i pulverform, som fick namnet ventrikulin. På 1940-talet hittades den yttre faktorn B₁₂.

Ändra lite – testa igen

En av de förträffliga rubrikerna lyder »Mendels ärter, Morgans flugor och den dubbla spiralen». Där avhandlas den moderna genetiken och HUGO-projektet.

Paul Ehrlich hade en ständigt uppmaning till sina medarbetare i deras omständiga arbeten med olika färgers bindning-

ar till celler, en uppmaning som fortfarande gäller: Fungerar det inte, ändra lite. Dagens forskare kan likt en testpilot i en flygplanssimulator bära en virtuell TV-hjälm och docka sin molekyl mot receptorn via en manöverspak. Passar inte molekylen kan han lyda Ehrlichs råd: Fungerar det inte, ändra lite. Och testa igen. •

En klassiker om svensk radiologi under 100 år

Leif Ekelund, red **Ett sekel med röntgenstrålar**. 141 sidor. Linköping: Svensk förening för radiologi, 1995. ISBN 91-630-3586-3.

Recensent: professor Ulf Rudhe, Huddinge.

Med ett entusiastiskt förord har Leif Ekelund, ordförande i Svensk förening för medicinsk radiologi, till 100-årsminnet av Wilhelm Conrad Röntgens upptäckt av X-strålarna ställt samman bidrag som belyser den svenska radiologins inklusive nuklearmedicinens, onkologins och radiofysikens utveckling.

Boken inleds av ett nytryck av läkaren Thor Stenbecks artikel från Hygiea 1896, »Om den Röntgenska upptäckten af X-strålarna och dess historiska utveckling», själva upptakten till den medicinska radiologin i vårt land. Den förnyade publiceringen torde även tjäna syftet att rädda detta pionjärarbete undan glömskan, ett klart lyckokast.

Experter har fört pennan

Andra artiklar som införlivats i boken som omtryck är Sven-Ivar Seldingers personliga minnen av angiografiutvecklingen på 1950-talet, Sven-Göran Franssons artikel om Wilhelm Conrad Röntgen, en motvillig Nobelpristagare, och Olle Kjellgrens »Utsikt från en jättes axel eller den svenska gynekologiska onkologins tidigare historia».

Nyskrivna bidrag är ett om neuroradiologisk historik (Claes Rådberg), svenska bidrag till utvecklingen av radiologisk diagnostik av hjärta och

kärl (Erik Boijesen), thoraxradiologisk diagnostik (Sven-Göran Fransson), samt om radioterapi i Sverige, en historisk återblick av Lars-Gunnar Larsson och Rune Walstam. Vidare belyses utvecklingen av radiofysiken i Sverige av Carl A Carlsson och Gudrun Alm Carlsson samt nuklearmedicinens historia av Sten Carlsson.

De flesta artiklarna är illustrerade, något som förträffligt kompletterar texten. Som synes av författarförteckningen är det experter som fört pennan. Över lag är det utmärkta artiklar präglade av skärpa och pregnans. Flerstädes har i skildringen av den svenska utvecklingen inarbetats de internationella erfarenheterna.

Betydelsen av det nära samarbetet mellan forskarna och industrin för utveckling av bättre teknik och nya kontrastmedel betonas.

I en ingress till Claes Rådbergs artikel anges att i framställningen i regel nämnes endast de forskare som först utformat grundläggande bidrag till specialitetens metod- och kunskapsutveckling, en grundsatssats som även präglar övriga nyskrivna artiklar. Medvetet har man avstått från att skildra stora delar av den allmänna röntgendiagnostiken.

Forskningsfront

Det bestående intrycket av boken är att svensk radiologi visat en enorm utveckling under det senaste halvsekle med en forskningsfront som varit av världsklass. Särskilt den av Seldinger utvecklade kateter-tekniken gav den internationella radiologin en svensk inriktning.

I enlighet med Thorilds maxim tillkommer det recensenten »att taga var sak för vad den är». Ändå går tankarna osökt till vår högt ansedda tidskrift Acta Radiologica som under många år bidragit till att sprida svenska och nordiska radiologiska forskningsresultat nationellt och internationellt. En aldrig så kort skildring av tidskriftens insatser hade säkert uppskattats av många läsare av denna volym.

Och med risk för att bli beskyldd för att tala i egen sak finner jag att pediatrik radiologi, som låg i forskningsfronten under 1950- och 1960-talen, inte heller ägnats något utrymme.

Dessa invändningar till trots, en klassiker har skapats. Den första på vårt språk utgivna översikten av svensk radiologisk utveckling från begynnelsen för ett sekel sedan. •